

складні зв'язки за типом притягання / відштовхування. Жодна метафора штибу резони не пояснює цю властивість мови. Тільки бінарністю можна пояснити зв'язок алегорії із символом, які то ворогують, то дружать до нероздільності. Бінарність єдина й узгоджує поперемінну антонімію та синонімію одних і тих самих понять. Без цього концепту навряд чи можна звести докупи літературознавчу теорію й практику.

Історія надто складних і тривалих взаємин між алегорією та символом якоюсь мірою пояснює стан справ із філологічними посібниками, але аж ніяк не легітимізує його – навпаки, вимагає нових досліджень, а головне – нових ідей.

Джерела та література

1. Беньямин В. Происхождение немецкой барочной драмы / В. Беньямин ; [пер. с нем. С. Ромашко]. – М. : «Аграф», 2002. – 288 с.
2. Гадамер Г.-Г. Истина і метод. Основи філософської герменевтики / Ганс-Георг Гадамер ; [пер. з нім. О. Мокровольського, М. Кушніра]. – Київ : Юніверс, 2000. – Т. 1. – 459 с.
3. Іванишин В. П. Нариси з теорії літератури : навч. посіб. / В. П. Іванишин. – Київ : ВЦ «Академія», 2010. – 256 с.
4. Ковалів Ю. І. Алегорія / Ю. І. Ковалів // Літературознавча енциклопедія. – Київ : ВЦ «Академія», 2007. – Т. 1. – С. 49–50.
5. Літературознавство. Словник основних понять ; [пер. з нім.]. – Тернопіль : Богдан. – 280 с.
6. Лосев А. Ф. Диалектика мифа / А. Ф. Лосев // Из ранних произведений. – М. : Правда, 1990. – С. 393–599.
7. Ман П. де. Аллегории чтения. Фигуральный язык Руссо, Ницше, Рильке и Пруста ; [пер. с фр. С. Никитина]. / П. де Ман. – Екатеринбург : Изд-во. Урал. ун-та, 1998. – 368 с.
8. Ткаченко А. Мистецтво слова : Вступ до літературознавства : підруч. [для студентів] / А. Ткаченко : вид. 2-ге. – Київ : ВПЦ «Київський університет», 2003. – 448 с.

Моклиця Марія. Аллегория и символ: предательская бинарность терминов. В статье речь идет о размытости и непоследовательности статей об аллегории и символе в учебниках и словарях. Доказывается тезис о расхождении теории и практики, когда слишком сложная и запутанная теория не позволяет терминам эффективно работать при анализе художественных текстов. Изложена история изучения аллегории и символа от античности до современности, объясняется аспект переменного акцентирования синонимии и антонимии этих понятий. Предлагается объяснение причин разрыва между теорией и практикой, указана необходимость использования концепта бинарности для согласования противоположных интенций одних и тех же понятий.

Ключевые слова: аллегория, символ, образовательный процесс, бинарная оппозиция.

Moklytsya Maria. Allegory and Symbol: Insidious Binary Terms. The article deals with ambiguity and inconsistency dictionary entries about allegory and symbol. We have the thesis of divergence of theory and practice as too complicated and confusing theory does not allow terms to work effectively in the analysis of literary texts. The study defined allegory and symbol from antiquity to modern times, due to alternate aspect synonyms and accents antonymy these concepts. Proposed explanation for the gap between theory and practice, points to the need for binary concept to harmonize conflicting intentions of the same concepts.

Key words: allegory, symbol, educational process, binary opposition.

Стаття надійшла до редколегії
09.09.2016 р.

УДК 861.121.2

Тетяна Музика

Автобіографічний синерген Василя Барки

У статті здійснено синтетичне дослідження творчої постаті видатного діаспорного письменника Василя Барки: на рівнях біографізму, художньої свідомості, психології творчості, світогляду, заґрунтованого на екзистенційно-релігійних позиціях. Розкрито роль життєвих колізій у формуванні творчого мислення, простежено особливості реалізації парадигми «творчість як досвід». Простежено витоки релігійності автора як

домінанти його світогляду, акцентовано на християнських та філософських підвалинах творчого мислення митця. Висвітлено специфіку психології творчості Василя Барки. Окреслено особливості реалізації визначальних особливостей автобіографічного синергену митця (біографічного складника світоглядної позиції, творчого акту, антропоцентризму та ін.) у його прозових текстах. Акцентовано увагу на поняттях «досвід», «межові ситуації», «естетичний потенціал», «духовність», «екзистенційна самотність» як ключових у трактуванні авторських інтенцій, оприявнених у його творах.

Ключові слова: автобіографічний синерген, біографізм, автор, текст, творчість, Василь Барка.

Постановка наукової проблеми та її значення. У контексті тріади «людина – література – людина» («автор – твір – читач») ключове місце, безперечно, належить самому автору як джерелу художнього твору, творцю персонажів та образів. Науковець Г. Клочек слушно зауважує, що шлях до розуміння як індивідуальної поетики, так і поетики окремого твору пролягає насамперед «через осмислення своєрідності художнього мислення письменника» [1, с. 72]. Відтак глибоке й детальне вивчення особистості автора – необхідна умова осмислення особливостей трансформації його світогляду на художньому ґрунті та формування творчого методу, інтерпретації його художніх текстів.

Для аналізу авторського компонента в системі літературного людинознавства застосовують поняття «автобіографічний синерген», яке, окрім життєвої канви автора, його творів, світогляду та рецепції критиків і літературознавців, уключає й «все коло життєвих вражень митця слова: світосприйняття, світовідчуття та світовираження», «розмаїтість порухів думки, імпульсів, асоціацій, логічно вивершених у його естетичній концепції світу й людини й цілісно втілених в творчості» [2, с. 16].

Аналіз досліджень цієї проблеми. Поняття автобіографічного синергену свого часу ставало об'єктом зацікавлень дослідників К. Дуба, М. Кодака та ін. Дослідження ж творчої постаті видатного діаспорного письменника Василя Барки вже сформувався в цілісну літературознавчу парадигму (наукові студії стосовно осмислення постаті Василя Барки (Б. Бойчука, М. Вірного, М. Жулинського, Р. Мовчан, Л. Плюща, Т. Салиги), вивчення художнього доробку митця, зокрема жанрово-стильових особливостей його прози (В. Пушко), окремих аспектів белетристики (М. Вовк, М. Кульчицької, Р. Мовчан, Т. Музики, Н. Осташко), поетичних творів (Т. Голованя, О. Маланій), есеїстики (Г. Швець) та ін.

Аналіз досліджень прози письменника засвідчив, що, вивчаючи сюжетно-композиційні особливості романістики митця, характеризуючи їх домінуючі проблемні зрізи й образну систему, літературознавці принагідно зверталися й до окремих аспектів біографізму, як-от: гуманістична спрямованість, проблема «авторського голосу», певні аспекти співвідношення «людина – світ». Тому, на нашу думку, з'ясування всіх особливостей біографічного синергену Василя Барки цілком умотивоване й логічне. Актуальними є дослідження форм і виявів «присутності» автора, функціонування «авторського голосу» в романах письменника та аналіз головних механізмів оприявнення авторської свідомості в тексті.

Мета статті – дослідження творчої постаті автора на рівнях біографізму, художньої свідомості, психології творчості, світогляду, заґрунтованого на екзистенційно-релігійних позиціях; простеження ролі життєвих колізій у формуванні авторської свідомості.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Життя Василя Барки, марковане універсальним архетипом людського світосприйняття – антропологемою шляху, стало своєрідною «подорожжю на межу можливості людини» (Ж. Батай). Адже там, «на крайці можливого», переконаний митець, усе руйнується: «завалюється сама будівля розуму», «розпорошується вся його велич», адже «ніхто не може встояти перед необхідністю рухатися далі, навіть якщо за це й доведеться заплатити безумством» [3, с. 76].

Непросте дитинство, вимушена втеча з України, постійні поневіряння Росією та Німеччиною, «безкінечні сліпі мандри» Францією, період ув'язнення у французькій тюрмі, надважкі моменти перебування в Америці – усе це етапи «пішої авантюри», які незворотно трансформували світогляд письменника. Існування в «граничних ситуаціях», «довгі роздуми на самоті», читання релігійних книг, відвідування церкви «зовсім змінили погляди», що послідовно реалізувалося в його романах, зумовивши унікальність авторської концепції, наповнену «психологічною глибинністю» всього пережитого. Так, роман «Рай», написаний під час перебування в таборах ДіПі, «пройнятий гіркотою тодішнього стану ...напівприречених» [4, с. 24–25]; основою документального роману «Жовтий князь» стали реальні факти (матеріали, згадки, записи) й особистий досвід пережитого горя («Голод

втерплювався важко, в повному виснаженні. <...> але з милостивої волі Божої пощасливилось вижити, можливо, для свідчення: що сталося» [4, с. 33].

Письменник часто відчував потребу вивільнити доведену до стану крайності, непосильності власну свідомість. Написання твору про трагедію української нації стало для нього певним культуротворчим актом, а художній твір – своєрідним «конденсатором культурної пам'яті» [5, с. 27], у якому чітко простежуємо лінію «пересаджених» персонажеві «витіснених переживань і досвіду» самого митця [6].

Працюючи над романом «Жовтий князь», Барка ставив перед собою завдання якомога об'єктивніше змалювати характери епохи, описати особистості, безпосередньо причетні до трагедії свідомого, ретельно спланованого винищення цілої нації. Але описувати людину – Боже творіння, яке водночас є втіленням зла, сіє страждання та смерть, – було для Барки-автора справжнім випробуванням, психологічним виснаженням, самознищенням.

Науковці зазначають, що автор твору з біографічними вкрапленнями ніколи просто не розповідає про свого героя, – він перевтілюється в нього. Присутність Василя Барки в його романах завжди опосередкована, митець «прочитується» в думках, життєвих принципах, мріях окремих героїв; окрім цього, він уводить у подієву канву творів власного прототипа: «Василь Барка-автор» виводить на поле дії «Василя Барку-створеного». У цьому аспекті виявляється ще один вектор біографічного синергену Василя Барки. На переконання К. Дуба, автобіографічним героєм «визначаються засоби реалізації ідеалу, розкривається суспільний потенціал особистості, її установки й завершальна програма життя» [2, с. 16–17]. Життя Василя Барки стає життям окремих його персонажів, життя цілої нації – життям одного роману. Із-поміж персонажів-прототипів реальних людей чітко простежуємо й постать його самого. Наприклад, зовнішність, манера поведінки, спосіб життя та, найголовніше, світоглядні принципи Антона Никандровича Споданейка в романі «Рай», діда Крихти в «Жовтому князі» мимоволі наштовхують читача на очевидну ремінісцентність образу Василя Барки. В описі життя Споданейка наведено факти, що нагадують події з біографії самого автора (наприклад суд над професором спрямовує до згадки про суд над Баркою, наслідком якого стало таврування митця як «класового ворога в поезії»); світогляд і життя діда Крихти вибудовані на основі близької Барці філософії теоцентризму, заґрунтованої на принципах гуманності та милосердя. Отже, є всі підстави стверджувати про певне співбуття в романах Барки-автора й героя, яке постає своєрідним «естетичним модусом».

Виразною є авторська лінія й у романі-притчі «Спокутник і ключі землі». Так, професія, рід занять емігранта Олега Паладюка – одного з головних героїв роману – є художньою репрезентацією окремих миттєвостей життя самого автора роману: «В Америці, під час тодішнього безробіття, спершу топив паровики ogrівання в підвалах, возячи вугіль тачками; потім мив стіни, вікна і підлоги в шпиталі католицького монастиря Святого Хреста» [4, с. 26].

Більшість літературознавців визначає як одну з домінант світоглядної позиції й творчого стилю Василя Барки християнську парадигму. Центр релігійно-філософського виміру антропології Василя Барки – поняття духовності. Письменник упродовж життя був переконаний, що «духовний світ особистості – це віддзеркалення неба» [4, с. 506], що головне призначення творця, а отож «найвище покликання і призначення» створеного ним – «бути голосом, що підготовляє здійснення Царства “в нас самих”» [7, с. 12]. Митець уважав, що «автори повинні стояти на вершині духовності <...> Помимо Біблії немає дороги до творчості. Це вершина мислення» [7, с. 12].

Ставши затворником у вежі зі слонової кості, Василь Барка жив ідеєю «білого чернецтва» – служив Богові сам, поза монастирем і писав, для того щоб «відновити образ Христа Спасителя» [8]. Творчість в умовах аскетизму стала для митця тим «кеносисом, самовиснаженням, жертвою, сходженням на Голгофу» (І. Економцев), результатом яких стали двадцятитомник його епічних, ліричних, драматичних творів, повістей, перекладів, есеїв та ін.

Барка був тим типом автора, який зрікся від усього в ім'я творчості, свого народу, пам'яті тисяч загиблих страшною мученицькою смертю. Р. Мовчан слушно зазначає, що митець був людиною, яка «заради місії митця відмовилася від самої себе», і в цьому полягає його унікальність [9].

Як відомо, однією з детермінант автобіографічного синергену є сенс буття. Сенс існування для Василя Барки полягав насамперед в утвердженні християнських домінант у сучасному світі та, у перспективі, – і майбутнього. Понад усе письменник прагнув утвердити в суспільстві позиції

власного світовідчуття, заснованого на принципах абсолютного гуманізму, за посередництва власних художніх текстів.

Згідно з феноменологічною антропологією М. Бахтіна, суб'єкт автобіографічного синергена – автор – найповніше проявляється у «світі діяння», яке є способом внутрішнього забезпечення майбутнього. Що ж стосується Василя Барки, то варто відзначити, що його життя загалом було процесом безперервного «діяння». Працював, де тільки міг; заробивши ж трішки грошей, звільнявся, варив величезну каструлю рису й цілий тиждень їв тільки його. Замикався у власній оселі й увесь вільний час присвячував літературі. У 90-х роках ХХ ст., будучи вже в поважному віці, Барка, якому було вже дуже важко пересуватися, цілий рік жив у маленькій кімнатці найвіддаленішого будинку села Верховина. Сестри Неустанної Помочі приносили йому їжу, а він безперервно писав.

У Барки було дуже специфічне розуміння справжньої цінності красного письменства, його призначення. Мінімалізм у всьому, окрім літератури, – головний принцип творчості митця. Б. Бойчук називає його «людиною з манією «великості»: його книжки просто мусили бути великими за обсягом, товсті, а «збірка, менша ніж на тисячу сторінок, не мала в його очах великої вартості» [10, с. 84].

Антропологічні концепти «Я-Людина», «Я-Творець», які є чільним аспектом автобіографічного синергену, мисляться Василем Баркою як тотожності: «Я-Людина» реалізується, лише ставши «Я-Творцем». Єдність цих двох складових частин надає авторському компоненту статусу завершеності, повноти й формує «тотальність авторської суб'єктивності» (М. Кодак) [11] – чільну характеристику біографічного синергену митця.

Василь Барка був надзвичайно обдарованою людиною. Цікава особистість («Він дуже любив говорити, чудово знав літературу, стару (цитував з пам'яті Данте староіталійською мовою) й модерну, цікавився мистецтвом, знав тогочасну філософію. Тому довжелезні розмови з ним були дуже цікаві» [10, с. 83]), багатогранний науковець («Мав уже вироблену власну теорію математики, мав вироблені досить дивовижні закони фізики, і саме опрацьовував закони оптики» [10, с. 85]), талановитий автор і просто Людина («Простота і невимушеність, спокій, наставленість душі і очей. На мить злетіло: який же він милосердний самаритянин, добрий» [7]), він любив самотність.

Як відомо, художня творчість проектує, розгортає модус самотності, що мислиться як «необхідна умова зосередженості на реалізації творчого задуму» й послідовно спрямовує до певного типу культури, адже «визначається чисто індивідуальними психологічними рисами творчої особистості» [12, с. 58]. У випадку Василя Барки процес художнього творіння зумовлений не лише бажанням подолати межі власної екзистенційної самоти. «Воля до творчої самотності», будучи чільною прикметою креації життя митця, торувала шлях – через сакралізацію творчого процесу – до становлення Барки-Творця, до його письменницького самоутвердження.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, аналіз основних аспектів психології творчості Василя Барки репрезентував митця як складну, неординарну творчу особистість, психологічний тип. Творчий акт був ключовим елементом процесу самореалізації письменника як особистості. Специфічне розуміння цінності красного письменства, його призначення, своєрідність укладу психіки, надзвичайна обдарованість, незвичайність Василя Барки як типу митця, самотність – доміанти розгортання площини творчого акту митця, які є детермінантами його автобіографічного синергену.

Проза Василя Барки – своєрідний життєпис письменника. Художні тексти митця відображають процес «освоєння світу», адже автор під час написання художнього твору, активізувавши пласти підсвідомого, оприявнював усі отримані знання, оприлюднював створену на їх основі певну онтологічну рефлексивну площину.

Василь Барка був людиною з неординарною біографією, тонкою психікою, своєрідними естетичними смаками та специфічними морально-ціннісними орієнтирами. Відтак його творчий почерк, що сформувався під впливом доленосних подій у житті, складний світогляд, філософсько-теологічний у своїй основі, що дає підстави визначати особистість митця як *homo religiosus* та *homo cogitans*, можуть стати об'єктом майбутніх наукових зацікавлень.

Джерела та література

1. Ключек Г. Художнє мислення письменника як формотворчий чинник / Григорій Ключек // Енергія художнього слова : [зб. статей]. – Кіровоград : РВВ Кіровоградського держ. пед. ун-ту ім. В. Винниченка, 2007. – С. 54–72.

2. Дуб К. Автобіографічний синерген / К. Дуб // Слово і Час. – 2001. – № 4. – С. 15–23.
3. Бланшо М. Опыт-предел / М. Бланшо // Танатография Эроса: Жорж Батай и французская мысль середины XX века : антология / сост. Е. Сухов, В. Комарницкий. – СПб. : МИФРИЛ, 1994. – С. 52–81.
4. Барка В. Жовтий князь : документальний роман. – Т. I і II / Василь Барка. – Нью-Йорк ; Харків : Укр. вільна академія наук у США, 2008. – С. 24–25.
5. Тарнашинська Л. Сюжет Доби: дискурс шістдесятництва в українській літературі XX ст. : монографія / Людмила Тарнашинська. – Київ : Академперіодика, 2013. – 678 с.
6. Замлелова С. Художественная антропология образа Иуды Искариота в литературе XX века [Электронный ресурс] / Светлана Замлелова. – Режим доступа : <http://www.zamlelova.ru/index.php?id=2119>
7. Барка В. Культурі треба дихати легко / Василь Барка // Федорук О. К. Перетин знаку : вибр. мистецтвознавчі статті : у 3 кн. / Інститут проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України. – Київ : ІНТЕР-ТЕХНОЛОГІЯ, 2008. – Кн. 3 : Українська культурологія. Історія та теорія мистецтва. Постаті. Народна творчість. Рецензії. – 416 с.
8. Жулинський М. Василь Барка – культуролог і літописець долі українського народу [Електронний ресурс] / Микола Жулинський. – Режим доступу : <http://nte.etnolog.org.ua/zmist/2003/N4/Art8.html>
9. Мовчан Р. Самітник в океані життя, або Дні і Труди Василя Барки [Електронний ресурс] / Раїса Мовчан // День. – 2011. – № 29–30. – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/ukrayina-incognita/samitnik-v-okeani-zhittya>
10. Бойчук Б. Василь Барка / Б. Бойчук // Спомини в біографії. – Київ : Факт, 2003. – С. 83–89.
11. Кодак М. Системогенеза авторської свідомості: теорія й проблеми історії / М. Кодак // Слово і час. – 2001. – № 5. – С. 8–15.
12. Тарнашинська Л. Психологічна структурованість канону художнього образу / Людмила Тарнашинська // Презумпція доцільності: абрис сучасної літературознавчої концептології. – Київ : ВД «КМ Академія», 2008. – С. 56–70.

Музыка Татьяна. Антропологический синерген Василия Барки. В статье осуществляется синтетическое исследование творческой личности выдающегося диаспорного писателя Василия Барки: на уровнях биографизма, художественного сознания, психологии творчества, мировоззрения, выраженных на экзистенциально-религиозных позициях. Раскрывается роль жизненных коллизий в формировании творческого мышления, прослеживаются особенности реализации парадигмы «творчество как опыт», истоки религиозности автора как доминанты его мировоззрения, акцентируется на христианских и философских основах творческого мышления художника. Освещается специфика психологии творчества Василия Барки. Определяются особенности реализации автобиографического синергена художника (биографической составляющей, мировоззренческой позиции, творческого акта и др.) в его прозе. Акцентируется внимание на понятиях «опыт», «пограничные ситуации», «эстетический потенциал», «духовность», «экзистенциальное одиночество» как ключевых в понимании авторских интенций, реализованных в его произведениях.

Ключевые слова: автобиографический синерген, биографизм, автор, текст, творчество, Василий Барка.

Muzyka Tetiana. Autobiographical Synerhen of Vasyl Barka. In this article the synthetic research of creative figures of famous diaspora's writer Vasyl Barka is provided. Research based on the biographical aspects, aspects of artistic consciousness, artistic psychology, philosophy, grounded in existential and religious positions. The role of life conflicts in forming creative thinking, the peculiarities of the paradigm of «creativity as experience» were described. The sources of author's religion as dominants of his ideology were traced, Christian and philosophical foundations of creative thinking of artist were accented. The specific of Vasyl Barka's artistic psychology were described. Outlined the peculiarities of the defining characteristics of artist's autobiographical synergen (biographical component, ideological positions, creative act) in his prose texts. The attention was focused on the concepts of «experience», «boundary situation», «aesthetic potential», «spirituality», «existential loneliness» as the key to understanding the author's intentions, realized in his works.

Key words: autobiographical synergen, biographical aspects of creativity, text, art, Vasyl Barka.

Стаття надійшла до редколегії
18.10.2016 р.